

Stilstaan bij Wim Sonneveld • Dressed in Black
Ahmeds Vriendschapshuis • Terug in de Jordaan

DE AMSTERDAMSE STRAATKRANT
NR.13 • VR 1 SEPT - DO 21 SEPT 2017 • JG. 23
€2 WAARVAN 0,90 VOOR DE VERKOPER
DRIEWEKELIJKS • LET OP HET PASJE

100 jaar Volkstuinieren

EEN EEUW NEDERLANDSE VOLKSTUINEN

Ouwe deuren en een s

COLLECTIE HET LEVEN, FOTO C. J. HOFKER

Volkstuincomplex Hofwijck, Amsterdam, 1913

Buitenzorg, Nut en Genoegen, Rust en Vreugd. Uit nood geboren of ter lust en vermaak richtten stedelijke amateurtelers begin vorige eeuw de eerste officiële volkstuinverenigingen op. Al dan niet voorzien van tonprivaten. TEKST MARGIT WILLEMS

Wanneer men de omgeving van verschillende onzer grote steden beziet, treft ons veelvuldig het beeld van groepen volkstuinen. Groen- en bloemrijke lustterreinen met daarop kleine zomerhuisjes of prieeltjes, gesticht naar eigen smaak of wens door enige honderdtallen liefhebbers. Het geheel wekt telkens de indruk van plokken natuurgeluk, door stadsmensen bijgeschikt om te genieten van de vrijere luchtigheid, waaraan het in straten en huizenblokken vaak ontbreekt. (Tekst ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de eerste volkstuinvereniging)

Aan de Amsterdamse Linnaeusstraat, vlak naast de gasfabriek aan de Polderweg, wordt op 12 maart 1910 Tuinwijk, de allereerste Nederlandse nederzetting van volkstuinders geopend. 25 jaar later wordt in Utrecht volkstuinvereniging De Pioniers opgericht. Dat complex ligt juist in een groengebied, tussen de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie ten oosten van de stad.

Aan het begin van de twintigste eeuw raakt in ons land de volkstuin in opmars. Steeds vaker worden, vooral in en rond de grote steden, stukken braakliggend weiland of bouwterrein verbouwd

tot tuincomplex. Tijdens de Eerste Wereldoorlog heeft Amsterdam zelfs al vier grote tuinverenigingen en telkens houden de tuinders in opmerkelijke eensgezindheid feestelijke oprichtingsvergaderingen.

Behalve een bron voor natuurgenot blijkt de volkstuinvereniging in die jaren meteen een prima oefenterrein voor een eerste, voorzichtige poging tot zelfbestuur. Overal ontstaan ideeën voor het collectief inkopen van planten en zaden, maar ook voor gezellige avonden, tuinfeesten, excursies, muziekkorpsen, tuinzangkoren, reisclubs en een eigen blad voor amateurtuinders. Het kersverse Amsterdamse Comité voor Volkstuinen huurt in 1910 voor onbepaalde tijd van een bouwmaatschappij 3,7 hectare grasland aan de Polderweg, 'totdat de bebouwing met huizen een daadwerkelijke aanvang zou nemen. Gelukkig duurde dit voor de Tuinwijkers nog vele vreugdevolle, voldoening schenkende jaren.'

stukkje golfplaat

Aardkluiten

De belangstelling voor het huren van een volkstuin op Tuinwijk is vooraf zo groot dat er uit de massa aanmeldingen 240 volkstuinders worden aangewezen. Zij krijgen voor de huursom van twee euro per jaar de beschikking over een lapje grond.

De eerste kennismaking op de bewuste openingsdag in maart met hun tuintje is er een van vette, pikzwarte aardkluiten en, voor de tijd van het jaar, bijzonder guur weer. De stukjes grond liggen er kant-en-klaar uitgemeten bij, tien bij tien meter en een halve meter diep omgespit. Er komt nog een waterleiding en er wordt een serie 'tonprivaten', wc's, geplaatst. Verder zullen er tussen de kaveltjes nog sintelpaden worden gestrooid. In de naastgelegen leegstaande boerenwoning komt een ambtenaar van de gemeentelijke plantsoendienst wonen. Hij treedt op als kundig opzichter, tevens raadgever en organisator van cursusavonden voor de amateur groente-, bloemen- en fruittellers.

Als het voorjaar alsnog losbarst zwermen de huurders en hun gezinnen uit over de tuintjes. Het uitgangspunt voor de beplanting is: minstens een tiende deel bloemen en sierplanten, in de overige grond groenten en fruit. Een aantal tuinders bouwt meteen naar eigen smaak, of vermogen, een prieeltje van rustieke takken of gewoon van een stel oude deuren, met een stuk golfplaat als dak. Maar de prille amateurtuinders slaat al snel de schrik om het hart als uit het omgegraven weiland de eerste heirlegers larven en insecten naar boven kruipen en aan de ontkiemende tuingewassen beginnen te happen. Ondertussen komt de omwonende buurt het hele tuinseizoen nieuwsgierig kijken hoe erop los geharkt, geschept en getrokken wordt.

Het eerste jaar blijkt Tuinwijk zo'n

COLLECTIE STADSARCHIEF, FOTOGRAAF ONBEKEND

Hofwijck, 1921

daverend succes dat het Comité voor Volkstuinen het volgende seizoen aan de Boerenwetering nog een complex sticht: Hofwijck, gelegen in de Amsterdamse weilanden bij de Boerenwetering, midden 'tussen de koeiebeesten'. Er bevinden zich 240 tuinen.

Nijver

In verschillende historische bronnen worden de middeleeuwse 'coelghearden' (kooltuinen) genoemd als voorloper van de volkstuin, waarschijnlijk omdat deze tuinen destijds ook door de bevolking werden onderhouden. Steden verplichtten hiervoor, buiten de stadsgrenzen, stukken grond, maar ook weldoeners stelden op het platteland aan landarbeiders stukken terrein beschikbaar.

In de zeventiende eeuw ontstonden bijvoorbeeld in Rotterdam zogenaamde laanorganisaties: particuliere tuinen die buiten de stad, langs de lanen, waren gelegen. In dezelfde periode werden in

Leiden de eerste recreatieve tuinen, 'speelthuynen', aangelegd. Het waren lusthoven voor de gegoede burgerij, ze waren bedoeld voor ontspanning, maar werden vooral ook een formidabel statussymbool.

Vanaf de industriële revolutie, begin negentiende eeuw, werden er vanuit de liefdadigheid stukjes tuingrond voor industriearbeiders beschikbaar gesteld. Een organisatie in Franeker, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, verhuurde ter plekke al in 1838 wat volkstuinen. Steeds meer gemeenten, armenbesturen en bonden voor drankbestrijding zagen de aanleg van lapjes vruchtbare volkstuingrond als een prima vorm van preventieve armoedezorg.

Met het opkomen van de arbeidende klasse in de loop van de negentiende eeuw verschenen ten slotte de stadse volkstuincomplexen. Inspiratie daarvoor waaide over vanuit Europese, vooral Duitse, en Amerikaanse sociaal-filosofi-

Periodiek van een vereniging voor amateurvolkstuinders

sche stromingen. Binnen het plan voor industriële hervorming luidde het motto 'terug naar de natuur'. Geluk, genot, gezondheid, zuivere lucht, verheuging in het leven, dat was het hogere tuindoel.

De Nederlandse variant onderscheidde zich hierbij door de voor ons zo kenmerkende karaktertrekken: 'Nijver zorgend, bijzonder netjes en toegewijd tuinieren.' Volkstuincomplexen kregen klinkende namen als Buitenzorg, Ons Lustoord, Nut en Genoegen, Rust en Vreugd, Nieuwe Levenskracht, Kweeklust, Eigen Hof... Speciaal aan de Zuidelijke Wandelweg in Amsterdam stelden de tuindersverenigingen er eer in hun complexen tot ware lusthoven en fraaie wandelparken om te toveren.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog groeide het aantal volkstuinten vooral explosief omdat gemeentebesturen nijpende voedseltekorten vreesden. Ze stelden terreinen beschikbaar voor de aanleg van tijdelijke volkstuinten, zodat de tuinders al gauw begonnen met het oprichten van allerlei volkstuinbonden om, zodra ze 'wegbestemd' of opgeheven dreigden te worden, gezamenlijk voor hun belangen op te kunnen komen. In 1917 werd in Amsterdam de Bond voor Volkstuinders opgericht, in 1928

Spitten en bijkletsen, 1950

ontstond uit verschillende landelijke amateurtuindersbonden ten slotte het Algemeen Verbond van Volkstuindersverenigingen in Nederland (AVVN).

Werklozentuin

Na de Eerste Wereldoorlog ontstaan er plannen om de volkstuinten, die nu meer en meer worden gezien als recreatieve educatie, te verbinden aan de sociale woningbouw. In de jaren twintig overweegt de socialistische Algemene Woningbouwvereniging zelfs even om in haar nieuwbouwprojecten in de stadsuitbreiding van Amsterdam terreinen binnen de woonblokken te bestemmen tot volkstuinterrein.

Door de werkloosheid en armoede in de crisisjaren krijgen de volkstuinten opnieuw meer betekenis voor de voedselvoorziening. In de Duivendrechtse Polder dankt het pas opgerichte Amsterdamse complex Vredelust zijn naam aan de heersende oorlogsdreiging van die jaren. Het complex staat tegelijk model voor de verenigingssfeer van die tijd: radio's treft men er niet aan, de stijl van de tuinhuisjes is vaak rechttoe, rechtaan, maar geeft toch ook regelmatig uitdrukking aan het gezonde individualisme van de amateurtuinder die nog

niet wordt ingeperkt door de strenge reglementen en voorschriften van een bestuur of bond. Het in 1923 opgerichte Ons Lustoord ligt aan de stadszijde van de Zuidelijke Wandelweg, naast Hofwijck, en moet in 1929 alweer vanwege stadsuitbreiding met huisjes en al worden verplaatst naar een verderop gelegen terrein achter de Ringdijk.

Ondertussen krijgt Hofwijck er tussen 1931-1933 juist een heel stuk land bij, richting begraafplaats Zorgvlied. Een achtjarige volkstuinjongen van toen: 'Niet ver bij ons huisje vandaan woonde op het terrein een paar dat niet was getrouwd, er werd wel eens een heimelijke opmerking over gemaakt: dat het iets was wat eigenlijk niet kon. Bovendien schreef de man gedichten, dat was ook al een bedenkelijk punt.' De groep volkstuinhuurders, vaak ambtenaren, wordt langzaam steeds diverser.

Ondanks de crisistijd gaan de jaarlijkse tuinfeesten op Vredelust gewoon door. Er wordt koek gehapt, er wordt zakgelopen en de pindachinees komt langs met zijn trommel doppinda's. 'Lekká, lekká!' Uit de muziektent klinkt de weemoed van het koper, de achtjarige jongen ligt languit in het gras op de geluiden weg te dromen. En vergeet de

opstijgende geur van turfmolm niet... op van die broeierig warme dagen.

Paniek

Om te benadrukken dat de volkstuinhuisjes niet mogen worden gezien als tweede woningen, wordt op Vredelust door de bond uitdrukkelijk gesteld dat het huisje op de tweede plaats komt, de meeste belangstelling dient naar de tuin zelf uit te gaan. Het huisje mag hoogstens tien procent van het tuinoppervlak innemen en maximaal 28 vierkante meter groot zijn, eventueel overnachten mag strikt van 1 mei tot 1 oktober.

Overal worden de volkstuinterreinen met enige regelmaat door stadsuitbreidingsplannen bedreigd. Er breekt in 1935 op Hofwijck paniek uit rond de bouwplannen voor Groot Amsterdam, datzelfde jaar valt de bijl voor de tuinen aan de Schagerlaan in de Duivendrechtse Polder en worden de huisjes gesloopt. Voor een deel laat de afbraak op zich wachten. Na de ingrijpende reconstructie van de spoorlijnen en stations in Amsterdam-Oost en het verdwijnen van het Weesperpoortstation en de bouw van het Amstel- en Muiderpoortstation, worden de plannen wegens het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog uitgesteld, maar na 1945 moet het complex toch definitief wijken voor het vernieuwde spoortraject over dijken en de bouw van viaducten. Op de Polderweg moet daarvoor ook Tuinwijk wijken.

Winterspinazie

In Utrecht zijn er voor 1935 aan de rand van de stad veel zogeheten wilde tuinders: zij die op een klein landje groente verbouwen, voor hun broodwinning niet afhankelijk zijn van de teelt, maar proberen de gezinsuitgaven te drukken. Ook zij organiseren zich in de jaren dertig en veertig in verenigingsverband om steviger voor hun rechten op te komen. Als ze vanwege stadsuitbreiding worden uitgekocht kunnen ze zich nu, op basis van hun rechten, weer elders vestigen.

Op het stuk tuindersgrond van buurtschap Abstede, driehonderd vierkante meter voor de somma van twaalf gulden

per jaar, verdienen tuinders zelfs deels hun brood met het telen van winter-spinazie en rode kool. Dankzij hun stuk grond kunnen negentig gezinnen in de eigen behoefte aan aardappelen, groente en fruit voorzien. Rond 1970 wordt de kavel ernstig bedreigd door een geplande invalsroute naar de binnenstad, met een verkeersplein midden in Abstede. De hele stad Utrecht komt in verzet, uiteindelijk gaan de plannen van tafel. In 1982 wordt volkstuinvereniging Abstede opgericht op het resterende stuk eeuwenoude tuindersgrond. Een zeer vruchtbare plek op de splitsing tussen de Rijn en de Vecht, waar hoveniers al in de Middeleeuwen groenten voor de stad verbouwden, is gered.

Nog even terug naar De Pioniers waar oprichter en voorzitter J.P. Hellevoort zich rond 1935 vooral sterk maakt om onafhankelijk te worden van de Vereniging van de Volksbond tegen Drankmisbruik, omdat die in de jaren dertig op feodale wijze heerst in de wereld der volkstuinders. In 1936 bouwen timmerman Nol Mulder en glas-in-lood-zetter Herman van Maanen samen een kiosk, het verenigingsgebouw waar de contributie kan worden afgedragen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt het ge-

bied een paar keer onder water gezet, na de bevrijding verkeert het terrein in een troosteloze toestand. Maar het glas-in-lood-raam blijkt te zijn gespaard en herinnert de huidige Pioniers, nu nog, in 2017, aan de trotse beginjaren.

Prorail

In de jaren vijftig zijn de meeste Hollandse volkstuinen nog echte moestuinen, daarna verdwijnt de economische functie van de tuin en komt de behoefte aan een siertuin op. Volkstuinieren wordt openluchtrecreatie: spitten, snoeien, kweken, planten en oogsten zijn ineens vrijetijdsbestedingen en het huisje wordt luxer. In 2017 telt Nederland 240.000 volkstuinen en bijna duizend tuinverenigingen.

En tot slot nog even niet vergeten te noemen: de spoortuin, de meest romantische vorm van een volkstuintje, namelijk in de spoorberm. Deze variant kent zijn oorsprong in de late negentiende eeuw. Prorail noemt ze tegenwoordig 'niet meer van deze tijd', omdat sommige treinmachinisten ertoe neigen langzamer te gaan rijden als ze mensen langs het spoor zien lopen. Sinds 2007 is de spoortuin verboden. Wég leuk uitzicht vanuit het coupéraam.

Spoortuin, 1977

BEELDBANK STADSARCHIEF AMSTERDAM, FOTO MARIE BOT